

WŁADYSŁAW WŁAŻLAK (Częstochowa)

Sądownictwo kościelne w diecezji włocławskiej czyli kaliskiej (1819–1918)

I. Do jurysdykcji biskupiej należała władza sądownicza, którą początkowo wypełniali archidiakoni. Posiadali oni również znaczną władzę administracyjną na terenie archidiakonatu. W XIII w. w Polsce pojawił się urząd zwyczajnego sędziego zwanego oficjałem. Najwięcej oficjالاتów w Polsce powstało w XV i XVI stuleciu. W stolicy diecezji uformowano oficjالاتy generalne zwane stołecznymi, zaś w odleglejszych częściach diecezji utworzono oficjالاتy okręgowe określane również foralnymi, które były zależne od tych pierwszych¹. W Królestwie Polskim kongresowym po 1818 r. w ramach reorganizacji struktur administracyjno-terytorialnych Kościoła katolickiego doszło do likwidacji archidiakonatów. Równocześnie zostały utworzone nowe okręgi oficjالاتkie. W tym czasie rzadkością było, iż na terytorium jednej diecezji działały dwa konsystorze generalne. Taka sytuacja miała miejsce w diecezji włocławskiej czyli kaliskiej, którą nazywano też diecezją kujawsko-kaliską. Z dawnego obszaru diecezji włocławsko-pomorskiej pozostało niewielkie terytorium, gdzie działał Konsystorz Generalny Kujawski przemianowany później na Włocławski. Natomiast na przyłączonych obszarach z byłej archidiecezji gnieźnieńskiej, gdzie wcześniej funk-

¹ A. Vetulani, *Die Einführung der Offiziale in Polen*, *Collectanea Theologica* 15 (1934), s. 277-322; Idem, *Prawne stanowisko oficjالاتów biskupich w Polsce w XV stuleciu. Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. I, Kraków 1938, 472-474; Idem, *Początki oficjالاتu biskupiego w Polsce*, *Nova Polonia Sacra* 3 (1939), s. 1-7; P. Bober, *Najstarsze księgi oficjالاتu sandomierskiego*, *Polonia Sacra* 4 (1951), s. 155; J. Rzepa, *Organizacja terytorialna sądownictwa kościelnego w diecezji krakowskiej do pierwszego rozbioru Polski*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne (RTK)* 4 (1957) z. 3, s. 83-85; W. Wójcik, *Organizacja oficjالاتu radomskiego w latach 1531-1546*, *RTK* 5 (1958) z. 3, s. 105; idem, *Oficjالات okręgowy w Tarnowie*, *Prawo Kanoniczne* 2 (1959) z. 1-2, s. 386; I. Subera, *Powstanie i rozwój właściwości sądów kościelnych w Polsce*, *Prawo Kanoniczne* 11 (1968) nr 3-4, s. 62-63.

cjonował oficjalat okręgów, rozpoczął działalność Konsystorz Generalny Kaliski².

Zasięg konsystorza kaliskiego rozciągał się nie tylko na sąsiednie dekanaty w ramach oficjalu o tej samej nazwie, ale także podlegały mu dwa oficjaly okręgowe: w Piotrkowie Trybunalskim i Wieluniu. Ten ostatni istniał już w 1440 r. i należał do najstarszych w archidiecezji gnieźnieńskiej³. Oficjalat piotrkowski pochodził dopiero z drugiej połowy XVIII w. Wcześniej na tym obszarze funkcjonował oficjalat wolborski, który istniał zapewne już w połowie XVI stulecia. Po przyłączeniu Wolborza wraz z okolicami do diecezji włocławskiej w 1764 r., konsystorz został przeniesiony do Piotrkowa Trybunalskiego. W tym czasie jego działalność została zahamowana wraz z upadkiem Rzeczypospolitej. Innym okręgiem oficjalnym, który w tym samym okresie został zlikwidowany, był ośrodek sądownictwa kościelnego mieszczący się w Radomsku. Jego działalność rozpoczęła się przed 1630 r. Obejmował on swoim zasięgiem dekanat brzeźnicki i radomszczański. Te dwa dekanaty leżały w południowej części archidiaconatu uniejowskiego⁴. W północnej części tegoż archidiaconatu władzę sądowniczą sprawował oficjal, który rezydował w Uniejowie. Konsystorz ten został rozwiązany w 1815 r. po utworzeniu „administracji generalnej części archidiecezji gnieźnieńskiej objętej granicami Królestwa Polskiego”. W dniu 6 grudnia tr. arcybiskup gnieźnieński Ignacy Raczyński zniósł również oficjalat generalny łowicki, oraz oficjaly okręgowe w Kaliszu, Łęczycy i Wieluniu⁵.

W podobnych okolicznościach i w tym samym czasie doszło do reorganizacji władzy sądowniczej w południowej części późniejszego oficjalu foralnego piotrkowskiego. Chodziło o terytorium zlokalizowane w okolicach

² *Rozporządzenia władz diecezjalnych*, Archiwum parafii Brzeźnica, brak sygn. – Andrzej Bogoria Wollowicz nominat biskup i administrator diecezji kaliskiej, orderów Orła Białego, świętego Aleksandra Newskiego i świętego Stanisława kawaler. W Warszawie dnia 1 stycznia 1819 roku; S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Włocławek 1914, s. 34-35; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980, s. 240; W. Właźlak, *Organizacja oficjalu foralnego piotrkowskiego w latach 1819-1918*, *Częstochowskie Studia Teologiczne* 28 (2000), s. 287.

³ *Zbiór dokumentów OO. Paulinów w Polsce (1328-1464)*, opr. J. Fijałek, z. 1, Kraków 1938, s. 259; W. Patykiewicz, *Archidiaconat wieluński*, *Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne* (CzWD) 32 (1958), s. 119-120, 156-157.

⁴ Idem, *Późniejsze oficjaly gnieźnieńskie*, RTK 5 (1958) z. 4, s. 117-121; A. Trepka, *Organizacja i działalność konsystorza foralnego w Radomsku w XVIII wieku*, CzWD 38 (1964) s. 139-142; P. Hemperek, *Oficjaly okręgowe w Polsce*, RTK 18 (1971) z. 5, s. 57; H.E. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989, s. 171; W. Właźlak, *Przeszłość sądownictwa kościelnego na terytorium oficjalu okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim*, *Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego AP w Częstochowie* 1 (2001), s. 10.

⁵ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* (ABMK) 20 (1970), s. 354-355; idem, *Archidiecezja gnieźnieńska, II. Organizacja terytorialna, 1. Granice, Archidiaconaty i oficjaly*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1180-1182.

Częstochowy, które od najdawniejszych czasów wchodziło w skład dekanatu lełowskiego. Ze wspomnianym dekanatem lełowskim związane było prawdopodobnie istnienie oficjalatu o tej samej nazwie⁶. Z czasem jednak ośrodek sądowniczy zlokalizowany został w sąsiedniej Pilicy, gdzie w 1611 r. została utworzona prepozytura. Działalność Konsystorza Feralnego Pilickiego została potwierdzona na synodzie w 1621 r. zwołanym przez biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego i trwała do upadku Rzeczypospolitej⁷. Jeszcze w 1784 r. działał oficjał pilicki ks. Antoni Franciszek Dunin Kozicki, niestety w 1796 r. brak było danych w sprawozdaniu dla Gubernium Krakowskiego odnośnie funkcjonowania konsystorza pilickiego⁸. W następnych latach doszło do przejęcia kontroli nad tym obszarem przez władzę diecezjalną we Wrocławiu, która 11 kwietnia 1799 r. utworzyła Komisariat Siewierski na prawach oficjalatu okręgowego. Wszystko to dokonało się pod presją władz pruskich, które obszar ten w ramach Nowego Śląska włączyły do prowincji Śląskiej⁹. Niestety sytuacja ta nie zdołała się utrwalić, gdyż po przegranej kampanii napoleońskiej doszło do zmian politycznych i równocześnie nowych rozwiązań w administracji kościelnej na tym obszarze. Od 1811 r. władzę sądowniczą nad tym terytorium sprawował Konsystorz Generalny Krakowski. Wskazuje na to korespondencja dziekana częstochowskiego ks. kanonika Michała Zagalskiego prowadzona z konsystorzem krakowskim. Jedno z ostatnich zarządzeń z konsystorza krakowskiego zostało nadesłane w marcu 1819 r., w którym oficjał krakowski ks. dr Franciszek Zglenicki dziękował miejscowemu duchowieństwu za dotychczasową współpracę¹⁰.

⁶ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, wyd. A. Przeździecki, t. 2, Cracoviae 1864, s. 202-223; B. Kumor, *Katalog mikrofilmów, ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim nr 2*, ABMK 13 (1966), s. 177; J. Leberschek, *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie lełowskim do 1500 r.*, w: *Księga Jubileuszowa stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983)*, Kielce 1986, s. 231-246.

⁷ *Reformationes generales ab illustr. et reverend. Dno Morfino Szyszkowski episcopo cracoviensi in synodo dioecessana sanctae et promulgate*, Cracoviae 1621, s. 18; J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w olkuskim, Mariówka Opoczyńska* 1933, s. 541; W. Müller, *Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII i XVIII wieku*, *Roczniki Humanistyczne* 13 (1965) z. 2, s. 82.

⁸ *Inwentarz parafii Koziegłowy*, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (AACz) sygn. II 447 – *Dekret reformacyjny z dnia 1 XII 1784 r. wydany w Pilicy przez [ks.] Antoniego Franciszka Dunin Kozickiego prepozyta i oficjła pilickiego delegata biskupiego, wizytatora generalnego*, s. 109-113; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – *Acta actorum capituli cathedralis Cracoviensis 1793-1803*, s. 268n.

⁹ F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego na tle wydarzeń politycznych przelomu XVIII i XIX wieku. Przyczynek do genezy bulli „De salute animarum”*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 4 (1971), s. 202 n; W. Właźlak, *Przeszłość sądownictwa kościelnego na terytorium oficjalatu okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim*, s. 22.

¹⁰ *Akta dziekana częstochowskiego z okresu diecezji krakowskiej i kujawsko-kaliskiej 1816-1819*, AACz sygn. II 260 – *Pismo Konsystorza Generalnego Krakowskiego z dnia 12 III 1819 r.*, k. 46; W. Właźlak, *Przeszłość sądownictwa kościelnego na terytorium oficjalatu okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim*, s. 24-25.

II. Niebawem po utworzeniu Królestwa Polskiego doszło do reorganizacji administracji kościelnej na obszarze diecezji. Na mocy bulli *Ex imposita nobis* z 30 czerwca 1818 r. diecezja włocławska otrzymała nowe terytorium¹¹. Utraciła ona Pomorze wraz z Gdańskiem, za co w zamian otrzymała ziemie na południe od Włocławka aż po Częstochowę. Zgodnie z wyżej wspomnianą bullą nowe biskupstwo objęło swymi granicami z diecezji kujawsko-pomorskiej 45 parafii, z archidiecezji gnieźnieńskiej 272 parafie, z diecezji poznańskiej 3 parafie oraz 11 parafii z diecezji wrocławskiej, które od 22 października 1811 r. pozostawały po delegowaną jurysdykcją ordynariusza krakowskiego¹².

Ostatni ordynariusz diecezji włocławsko-pomorskiej biskup Franciszek Skarbek Malczewski, który był wykonawcą bulli papieskiej reorganizującej administrację kościelną w Królestwie Polskim, został mianowany pierwszym arcybiskupem metropolitą warszawskim¹³. Jego następcą w nowo uformowanej diecezji włocławskiej czyli kaliskiej, został administrator diecezji warszawskiej ks. Andrzej Wołłowicz archidiakon warszawski¹⁴. Po konsekracji biskupiej nowy ordynariusz zamieszkał w Kaliszu, a nie we Włocławku. Zapewne od tego faktu początkowo nazywano tę diecezję kaliską lub kujawsko-kaliską. Władze carskie już 11 sierpnia 1818 r. mianowały ks. Wołłowicza biskupem tejże diecezji, natomiast zgodę papieską otrzymał 29 marca 1819 r. Działalność rozpoczął nieco wcześniej, gdyż 26 grudnia 1818 r. został wybrany przez kapitułę katedralną we Włocławku administratorem diecezji kujawsko-kaliskiej¹⁵. Zaraz też powiadomił w dniu 31 grudnia 1819 r. Komisję Województwa Kaliskiego, „że w diecezji swej ustanawia dwa konsystorze generalne, z których włocławski, jako od dawna miejscowy, zaraz

¹¹ *Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772-1864*, wybór źródeł opr. O. Beiersdorf, Wrocław 1960, s. 271-283.

¹² *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, ed. Z. Chodyński, Varsaviae 1890, s. XIV.

¹³ L. Ł[yszkowski], *Malczewski Franciszek Skarbek herbu Abdank*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 25-26, Warszawa 1911, s. 191-192; J. Wysocki, *Erekcja arcybiskupstwa i metropolii warszawskiej na tle stosunków politycznych i kościelnych w Królestwie Polskim (1814-1819)*, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie (WAW)* 50 (1968) nr 11-12, s. 239-249; B. Kumor, *Początki metropolii warszawskiej*, *RTK* 15 (1968), s. 58 n; idem, *Granice metropolii i diecezji polskich*, *ABMK* 20 (I 970), s. 314; Z. Skielczyński, *Archidiecezja warszawska w latach 1818-1830*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, red. E. H. Wyczański, t. 4, Warszawa 1978, s. 49 n.

¹⁴ Biskup Andrzej Wołłowicz w 1819 r. został senatorem Królestwa Polskiego. Zmarł 9 III 1822 r. w Kaliszu. Został pochowany w kolegiacie kaliskiej – J. Gacki, *Wiadomość historyczna o biskupach niegdyś, dobrach, zamku i mieście Itży, a mianowicie parafialnym kościele*, *Pamiętnik Religijno-Moralny (PRM)* 27 (1854), s. 496; *Encyklopedia Powszechna Orgelbranda*, t. 11, Warszawa 1884, s. 224; A. P[ęski], *Wołłowicz Andrzej bp*, w: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 32, Płock 1913, s. 257-258.

¹⁵ J. K. Miętlewicz, *Wiadomości o biskupach kujawskich*, *PRM* 6 (1844), s. 492; *Przeгляд Katolicki* 48 (1867), s. 756; M. Żywczyński, *Malczewski (Skarbek-Malczewski) Franciszek h. Abdank (1754-1819)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Wrocław 1974, s. 279-280.

działać będzie, a kaliski dopiero po otrzymaniu co do lokalu i archiwum, które dotąd znajdowało się w Łowiczu i Gnieźnie oraz gdy kościoły z diec. poznańskiej i krakowskiej (według bulli regulacyjnej) do tutejszych sąsiednich dekanatów włączone zostaną”¹⁶.

O planowanym rozmieszczeniu konsystorza na terenie diecezji kaliskiej nowy ordynariusz powiadomił duchowieństwo i wiernych w piśmie z 1 stycznia 1819 r., które zostało wysłane z Warszawy. Na jego podstawie można ustalić jednoznacznie, iż „Andrzej Bogoria Wołłowicz nominat biskup i administrator diecezji kaliskiej” zatwierdził: Konsystorz Generalny we Włocławku, któremu podlegały parafie obwodu kujawskiego oraz czasowo (za zezwoleniem arcybiskupa warszawskiego) Konsystorz Generalny Łowicki, dla parafii województwa kaliskiego – „dopóki do miasta Kalisza jako stołecznego województwa kaliskiego przeniesionym nie zostanie”¹⁷.

Niestety od razu pojawiły się pewne problemy w funkcjonowaniu jednego z konsystorzów. Już 2 stycznia 1819 r. administrator diecezji kaliskiej pisał do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, iż „w Kaliszu konsystorz jeszcze nie urządzony i na razie nie ma do niego zdanych ludzi, zarząd więc diecezji do czasu przybycia swego do tejże diecezji, zostawia konsystorzowi włocławskiemu, gdzie oficjałem jest ks. Dzieścielski, poważny i sprawy znające tamtejszy prałat”¹⁸. W wyniku tych trudności problem rozpoczęcia działalności konsystorza kaliskiego przeciągał się tym bardziej, że administrator przebywał poza diecezją oraz brak było odpowiednich funduszy na powyższe cele. Niekorzystnym był fakt, iż konsystorz kaliski jeszcze jako okręgowy, funkcjonujący w strukturach archidiecezji gnieźnieńskiej był zlikwidowany w 1815 r. na żądanie władz zaborczych. Pomimo takiego stanu rzeczy w latach 1816–1817 katalogi archidiecezji gnieźnieńskiej podawały oficjałów i innych pracowników konsystorza okręgowego w Kaliszu. Według tych danych Konsystorzem Foralnym Kaliskim kierował ks. dr Gabriel Cedrowicz kanonik gnieźnieński, kustosz kolegiaty w Choczcu, proboszcz parafii Gołuchów i prepozyt w Stawiszynie¹⁹.

Działalność Konsystorza Generalnego Kaliskiego była związana z przeniesieniem odpowiednich zasobów aktowych z Konsystorza Generalnego w Łowiczu, któremu dotychczas podlegały jednostki duszpasterskie w ramach

¹⁶ S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, s. 34.

¹⁷ *Rozporządzenia władz diecezjalnych*, Archiwum parafii Brzeźnica brak sygn. – Andrzej Bogoria Wołłowicz nominat biskup i administrator diecezji kaliskiej, orderów Orła Białego, świętego Aleksandra Newskiego i świętego Stanisława kawaler. W Warszawie dnia 1 stycznia 1819 roku.

¹⁸ S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, s. 34.

¹⁹ Zmarł 26 XII 1828 r. w Gnieźnie – J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1, Gniezno 1883, s. 121–122; J. Poplatek, *Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych Jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*, uzupełnił L. Grzebień, Kraków 1973, s. 121–122; *Encyklopedia wiedzy o Jezuitach na Ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opr. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 85.

wspomnianego oficjalatu. W lutym 1819 r. władzą zwierzchnią dla konsystorza kaliskiego był nadal Konsystorz Generalny Łowicki, co było sytuacją wyjątkową. Podobnie było w marcu tego roku, zapewne nic się też nie zmieniło w kwietniu, gdyż w tym miesiącu biskup nominal Wołłowicz powiadomił diecezjan o śmierci prymasa Królestwa Polskiego Franciszka Malczewskiego w piśmie, które zostało wystawione 26 kwietnia 1819 r. w Warszawie²⁰. Przesłano je za pośrednictwem Konsystorza Generalnego Łowickiego. Dopiero pierwsze zarządzenia z Konsystorza Generalnego Kaliskiego zostały wysłane na początku maja 1819 r. Podpisane były przez oficjała ks. Gabriela Cedrowicza²¹. Zapewne w tym czasie przeniesione zostały akta z Łowicza, a administrator diecezji na stałe zamieszkał w Kaliszu, gdzie 4 lipca 1819 r. przyjął święcenia biskupie w kościele św. Mikołaja. Od następnego miesiąca większość pism z konsystorza kaliskiego sygnował surogat ks. Łukasz Traffarski kustosz kolegiaty kaliskiej. Drugim surogatem był ks. Bartłomiej Trzęsowski kanonik honorowy kaliski. Ponadto w konsystorzu pracowali skarbnik – ks. Karol Sarnowski, sekretarz – ks. Mateusz Drozdowski, obrońca węzła małżeńskiego – ks. Antoni Smidowicz oraz notariusz – Ludwik Chylewski jedyny świecki pracownik²². W następnych latach konsystorzem kaliskim kierował surogat ks. Traffarski, który dopiero za rządów biskupa Józefa Szczepa-
na Koźmiana otrzymał nominację na oficjała²³.

W czasie działalności biskupa Koźmiana w konsystorzu zostało utworzone nowe stanowisko „regens Cancel[ariae] Post-Curialis Eppalis”, w czym należy dopatrywać się kancelarii zadwornej biskupa zajmującej sprawami duszpasterskimi. Stanowisko to objął ks. Józef Misiński kanonik honorowy kaliski²⁴. W następnych latach biskup Koźmian rozbudował swoją kancelarię w ramach Konsystorza Generalnego Kaliskiego. W 1826 r. w konsystorzu pracował „regens Cancellariae Epis. Postcur.” – ks. Walenty Przegendza kanonik honorowy kaliski oraz „Cappellan Suoe. Excellentiae” – ks. Wojciech

²⁰ *Processus decanatus Brzezniciensis 1817-1819*, AACz sygn. 222 – Pismo z 26 kwietnia 1819 r. Andrzej Bogoria Wołłowicz nominat biskup i administrator diecezji kaliskiej orderów Orła Białego świętego Aleksandra Newskiego i s. Stanisława kawaler, s. 53.

²¹ Brak podpisu ks. Cedrowicza pod dokumentami konsystorza kaliskiego w następnych miesiącach potwierdza tezę, iż niebawem zrezygnował on z wszelkich urzędów i godności w Królestwie Polskim i na stałe przeniósł się do Gniezna, gdzie był kanonikiem metropolitalnym – J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy kapituły metropolitalnej*, t. 1, s. 121-122.

²² *Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Vladislaviensis sen Calis[s]iensis pro anno 1821 auctoritate et mandato Andreae Bogoria Wołłowicz epi vlad. sen calis[s]. propositus*, Varsaviae [1820], *Elenchus universi cleri dioecesis Vladislaviensis seu Calis[s]iensis*, s. 3.

²³ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissextili 1824 auctoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca Koźmian epi vlad. sen caliss. propositus*, Varsaviae [1823], *Catalogus cleri saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis*, s. 63.

²⁴ S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiórce podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, ABMK 26 (1973), s. 144.

Rogozieński²⁵. W ostatnim roku działalności biskupa Koźmiana kancelaria biskupia została zreorganizowana. Powstał wtedy urząd sekretarza i wizytatora generalnego, którym został ks. Józef Łukasiewicz surogat konsystorza kaliskiego. Ks. Rogozieński został regensem kancelarii, zaś na poprzednie jego stanowisko awansował ks. Roch Dobrzelewski²⁶. Po śmierci biskupa Koźmiana administratorem diecezji został ks. infułat Wojciech Jasiński kanonik włocławski, który pod presją władz carskich w 1832 r. ustąpił z zajmowanego stanowiska²⁷. Po nim administratorem diecezji kujawsko-kaliskiej został wybrany ks. Walenty Mateusz Bończa Tomaszewski kanonik włocławski²⁸. Nie zwiększył on składu osobowego kancelarii zadwornej, która mieściła się w Kaliszu (ewentualnie tam gdzie rezydował rządca diecezji), który był w tym czasie prepozytem w Wolborzu. W okresie jego działalności była znaczna rotacja stanowisk w kancelarii. Do istotnych zmian doszło za rządów biskupa Michała Jana Marszewskiego, który przywrócił stolicę diecezji we Włocławku, rewindykując w 1858 r. część pałacu biskupiego w tymże mieście²⁹. Zmniejszył on jednak skład kancelarii zadwornej. Po śmierci biskupa Marszewskiego wikariuszem kapitulnym diecezji został oficjał konsystorza piotrkowskiego ks. Klemens Skupieński archidiacon włocławski³⁰, który rezydo-

²⁵ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1826 autoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca Koźmian epi vlad. seu caliss. propositus*, Varsaviae [1825], *Catalogus cleri saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis*, s. 85.

²⁶ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro a. 1831 autoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca Koźmian epi vlad. seu caliss. propositus*, Varsaviae [1830], *Catalogus cleri saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1831*, s. 66.

²⁷ Proboszcz w Choczcu i prepozyt w Piotrkowie na Kujawach, był też kaznodzieją katedry włocławskiej. Zmarł w 1833 r. – *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1833, sede vacante, autoritate et mandato Valentini Tomaszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. propositus*, Varsaviae [1832], *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1833*, s. 55, 70, 84; *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1835, sede vacante, autoritate et mandato Valentini Tomaszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. propositus*, Varsaviae [1834], *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1835*, s. 121; M. Życzynski, *Geneza i następstwa encykliki „Cum primum”*, w: *Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, t. 15, z. 1, Warszawa 1935, s. 246; A. Wroński, *Duchowieństwo i Kościół katolicki w Królestwie Polskim wobec sprawy narodowej w latach 1832-1860*, Warszawa 1994, s. 142.

²⁸ W latach 1832-1836 wikariusz kapitulny diecezji, 21 XI 1836 r. prekanonizowany biskupem diecezji kujawsko-kaliskiej. Zmarł dokładnie trzynaście lat później – S. Ch[odyński], *Włocławska diecezja*, w: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 32, s. 65; *Hierarchia catholica medii. et recentioris aevi*, t. 7, s. 399; S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów*, s. 147.

²⁹ W latach 1850-1856 wikariusz kapitulny diecezji. Biskupem kujawsko-kaliskim został 18 IX 1856 r. Zmarł 3 IX 1867 r. – PRM 32 (1857), s. 345; [S. Ch[odyński], *Wspomnienia pośmiertne o śp. biskupie kujawsko-kaliskim Michale Marszewskim*, PK 48 (1867), s. 755-764; *Polski słownik biograficzny*, t. 20, Wrocław 1975, s. 74.

³⁰ W latach 1867-1873 administrator diecezji kujawsko-kaliskiej. Zmarł 3 V 1873 r. w Piotrkowie Trybunalskim – *Przegląd Katolicki* 11 (1873), s. 316, 332.

wał w Piotrkowie Trybunalskim, gdzie był proboszczem. Do administrowania diecezji nie utrzymywał już własnej kancelarii, lecz w tym celu wykorzystywał miejscowy urząd konsystorski³¹. W następnych latach biskupi zarządzali diecezją za pomocą konsystorza włocławskiego.

Nim jednak doszło do ustabilizowania władzy diecezjalnej we Włocławku, pierwszym konsystorzem w diecezji kujawsko-kaliskiej był Konsystorz Generalny Kaliski. Od samego początku podlegały mu dekanaty: kaliski, kolski – w sierpniu 1819 r., przemianowany na koniński, lutomierski, warcki – w sierpniu 1819 r. przemianowany na sieradzki, sompoleński, stawiszyński, stawski, słupecki, szadkowski i uniejowski. Do 1823 r. Konsystorzowi Generalnemu Kaliskiemu podlegał Konsystorz Foralny Wieluński, któremu podporządkowane były następujące dekanaty: krzepicki, rudzki – w sierpniu 1819 r. przemianowany na wieluński i wieruszowski. Po likwidacji oficjalu wieluńskiego przyłączono dekanat wieruszowski do terytorium oficjalu kaliskiego, zaś pozostałe dwa dekanaty weszły w skład oficjalu okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim³². Konsystorz Foralny Piotrkowski został utworzony 1 stycznia 1819 r., jednak odpowiednia dokumentacja potrzebna do jego organizacji dotarła w kilka tygodni później na ręce pierwszego oficjalu, ks. Mikołaja Lefranca dziekana brzeźnickiego. Podobnie jak konsystorz wieluński podlegał on Konsystorzowi Generalnemu Kaliskiemu. Od chwili powstania oficjalu piotrkowskiego w jego skład wchodziły następujące dekanaty: brzeźnicki, radomszczański, tuszyński, dwie parafie z dekanatu wolborskiego – Czarnocin i Wolbórz oraz parafie z dawnej diecezji krakowskiej – Częstochowa, Kłobuck, Truskolasy, Krzepice, Miedzno, Poczesna, Przyrów, Przystajń, Wilkowiecko i Żuraw³³.

W sierpniu 1819 r. biskup kaliski zreorganizował sieć dekanalną diecezji, co spowodowało zmianę terytorialną oficjalu piotrkowskiego. Utworzony został nowy dekanat w Piotrkowie Trybunalskim, zaś nową przynależność parafialną otrzymały następujące dekanaty: częstochowski, brzeźnicki i radomszczański. Te zmiany potwierdził 7 sierpnia 1819 r. biskup Wołłowicz w liście do oficjalu piotrkowskiego ks. Lefranca³⁴. We wspomnianym piśmie nie ma mowy natomiast o dekanacie tuszyńskim, który w tym czasie mógł podlegać bezpośrednio Konsystorzowi Generalnemu Kaliskiemu, lub Konsystorzowi Foralnemu Uniejowskiemu, co jednak było mało prawdopodobne³⁵. Problem

³¹ W. Wiaźlak, *Organizacja oficjalu foralnego piotrkowskiego w latach 1819-1918*, s. 306.

³² Idem, *Konsystorze generalne w diecezji kujawsko-kaliskiej (1819-1918)*, Częstochowa 2001, s. 8 (mps u Autora).

³³ *Procesus decanatus Brzeznicensis 1817-1819*, AACz sygn. 222, k. 24-27 – *Pismo ks. Mikołaja Lefranca dziekana brzeźnickiego z 26 III 1819 r. wystosowane do podległego duchowieństwa, zawierało list administratora diecezji kujawsko-kaliskiej ks. Andrzeja Wołłowicza z 10 II tr.*

³⁴ *Procesus decanatus Brzeznicensis 1817-1819*, AACz sygn. 222, k. 94-95.

³⁵ Konsystorz uniejowski był wspomniany w piśmie Wołłowicza z 1 I 1819 r., jednak prawdopodobnie w ogóle nie został zorganizowany, gdyż nie wspominają schematyzmy diecezjalne.

jednoznacznie rozstrzygnął katalog diecezjalny z 1821 r., który podał dekanat tuszyński w składzie oficjalatu piotrkowskiego. Wyżej wspomnianym przemianom w organizacji dekanalnej nie podlegał Konsystorz Generalny Kujawski z siedzibą we Włocławku, który w całości został przejęty z byłej diecezji kujawsko-pomorskiej. Był to nieduży oficjalat składający się z pięciu dekanatów – brzeskiego, izbickiego, kowalskiego, nieszawskiego i radziejowskiego³⁶. Taki stan organizacji terytorialnej sądownictwa kościelnego w diecezji włocławskiej czyli kaliskiej pozostał niezmieniony, aż do czasu represji carskich po powstaniu styczniowym³⁷.

Nowa polityka władz zaborczych spowodowała, iż powstały duże dekanaty pokrywające się z terytoriami powiatów (powszechnie nazywane dekanatami powiatowymi)³⁸. Od tego czasu w skład oficjalatu włocławskiego wchodziły dwa dekanaty: nieszawski i włocławski. W oficjalacie kaliskim było siedem dekanatów: kaliski, kolski, koniński, sieradzki, słupecki, turecki i wieluński. Natomiast do oficjalatu piotrkowskiego należały cztery dekanaty: częstochowski, łaski, noworadomski i piotrkowski. Diecezja była podzielona na 13 dekanatów³⁹. Kolejna reorganizacja dekanalna miała miejsce w ostatnich latach I wojny światowej. W dniu 1 stycznia 1917 r. biskup Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki⁴⁰ dokonał nowego podziału diecezji kujaw-

³⁶ S. Ch[odyński], *Włocławska diecezja*, s. 59-60.

³⁷ Do tego momentu diecezja liczyła 24 dekanaty. W literaturze historycznej przyjmuje się, iż nowe dekanaty powstały w latach 1865-1866, jednak w aktach dziekańskich nazwy dekanatów powiatowych pojawiły się dopiero w 1868 r. Przez cały 1867 r. były podawane dekanaty starego typu – *Raporty dziekanów brzeźnickiego, częstochowskiego, krzepickiego i radomszczańskie do Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego o duchowieństwie, kościołach, kongregacjach dekanalnych, szkołach i metrykach*, AACz sygn. 72 – Akta pochodzą z lata 1820-1874; S. Chodyński, *Włocławek, biskupstwo włocławskie*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. 13, Warszawa 1893, s. 709; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej*, s. 560 n.

³⁸ Na mocy ukazu carskiego z 31 XII 1866 r. zreorganizowano podział administracyjny Królestwa Polskiego. W południowej części diecezji powstała 1 I 1867 r. gubernia piotrkowska – *Ukaz Rządzącego Senatu oraz ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym w guberniach Królestwa Polskiego*, w: *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. 66, Warszawa 1868, s. 119-167; A. Stabelski, *Przeszłość administracyjna ziem województwa łódzkiego*, w: *Rocznik Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego 1928*, Łódź 1929, s. 34 n; M. Banderka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Warszawa 1974, s. 46; M. Antoniewicz, *Struktury administracyjne na ziemiach zespólonych w województwie częstochowskim (od X wieku do 1975 roku)*, w: *20 lat województwa częstochowskiego*, opr. J. Mielczarek, Częstochowa 1995, s. 17.

³⁹ *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1869 auctoritate et mandato Clementis Skupieński sede vacante vic. cap. et adm. dioec. editus*, Varsaviae [1869], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1869*, s. 8 n.

⁴⁰ W dniu 9 VI 1902 r. prekanonizowany biskupem kujawsko-kaliskim, rządy w diecezji objął 2 XII 1902 r. Zmarł 11 II 1927 r. we Włocławku – *Śp. Ksiądz Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki biskup diecezji włocławskiej*, *Kronika Diecezji Włocławskiej* 21 (1927), s. 33-54; H. Kaczorowski, *Zdzitowiecki ks. Stanisław Kazimierz bp włocławski*, w: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 33, Włocławek 1933, s. 149-154.

sko-kaliskiej na dekanaty. Diecezja liczyła wtedy 39 dekanatów – w oficjalacie włocławskim było 6 dekanatów: w powiecie włocławskim – brzeski, chodecki i włocławski, w powiecie nieszawskim – nieszawski, piotrkowski i radziejowski, w oficjalacie kaliskim było 20 dekanatów: w powiecie kaliskim – kaliski, koźmiński, stawiszynski i stawski, w powiecie kolskim – izbicki i kolski, w powiecie konińskim – koniński i tuliszkowski, w powiecie sieradzkim – sieradzki, szadkowski, warcki i zloczewski, w powiecie słupeckim – słupecki i zagórowski, w powiecie tureckim – turecki i uniejowski, (parafia Bełdrzychów i Wartkowice z dekanatu uniejowskiego leżały na terenie powiatu łęczyckiego), w powiecie wieluńskim – bolesławiecki, praszkowski, wieluński i wieruszowski, zaś w oficjalacie piotrkowskim było 13 dekanatów: w powiecie piotrkowskim – bełchatowski, gorzkowicki, piotrkowski i tuszyński (parafie Czarnocin, Kurowice, Rzgów i Tuszyn z dekanatu tuszyńskiego leżały na terenie powiatu łódzkiego), w powiecie częstochowskim – częstochowski, kłobucki i mstowski, w powiecie łaskim – łaski, pabianicki i widawski, w powiecie noworadomskim – brzeźnicki, gidelski i noworadomski⁴¹. Ten stan podziału oficjالات na dekanaty utrzymał się do 1918 r., kiedy doszło do zmian w ustroju sądownictwa kościelnego.

Wcześniej jednak w diecezji kaliskiej doszło do innej istotnej zmiany w funkcjonowaniu konsystorza. Podczas działalności biskupa Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza⁴² zredukowano Konsystorz Generalny Kaliski w 1885 r. do rangi konsystorza foralnego. Od tego właśnie roku, aż do zakończenia I wojny światowej jedynym konsystorzem generalnym na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej, był konsystorz włocławski, któremu podlegały dwa konsystorze okręgowe: w Kaliszu i Piotrkowie Trybunalskim⁴³.

III. W okresie funkcjonowania konsystorza w diecezji włocławskiej czyli kaliskiej rozbudowywana była ich struktura organizacyjna. Konsystorz General-

⁴¹ *Mapa Królestwa Polskiego z 1913 r.* Warszawa 1913, (skala 1: 500 000); *Nowy podział dekanatów*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej (KDKK) 11 (1917), s. 1-5; W. Wlazlak, *Z dziejów przynależności państwowej i kościelnej terytorium diecezji częstochowskiej*, Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego AP w Częstochowie 1 (2001), s. 54-55.

⁴² W latach 1875-1883 wikariusz kapitulny diecezji żmudzkiej. 15 III 1883 r. został biskupem kujawsko-kaliskim, dokładnie dziewięć lat później zrezygnował z tego urzędu. Zmarł 4 VI 1902 r. we Włocławku – Z. Chodyński, *Nasi nowi biskupi*, Warszawa 1883, s. 47-50; *Śp. Biskup Aleksander Kazimierz B.*, *Przegląd Katolicki* 8 (1902), s. 409-414, 425-428; M. Morawski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz (1823-1902)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 449; S. Librowski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz bp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin 1985, koi. 282-283.

⁴³ Schematyzm z 1885 r. podaje jeszcze Konsystorz Generalny Kaliski, jednak był on wydrukowany jeszcze przed podjęciem decyzji biskupa Bereśniewicza, dlatego nie uwzględnił tej zmiany – *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis sen Calissiensis pro anno Domini 1885*, Vladislaviae [1884], *Catalogus ecclesiarum et utrisque cleri tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1885*, s. 11; *Mapa diecezji kujawsko-kaliskiej ułożona przez Bernarda Gratowskiego kapucyna w Zakrocymiu 1887 r.*, Warszawa br. (skala podana w wiorstach); S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów*, s. 160; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego*, s. 518-519.

ny Kaliski w pierwszych latach posiadał podobną obsadę personalną jak Konsystorz Generalny Włocławski. Oprócz oficjała pracował w nim surogat, obrońca węzła małżeńskiego i notariusz. Z czasem jednak w konsystorzu kaliskim było więcej pracowników, gdyż katalog z 1829 r. podawał jeszcze asesora, skarbnika i kancelistę⁴⁴. W cztery lata później w konsystorzu było już dwóch asesorów. Niestety w 1834 r. zmarł oficjał kaliski ks. Łukasz Traffarski, a zarządzający w tym okresie diecezją ks. Walenty Tomaszewski nie mianował nikogo na jego miejsce⁴⁵. Do istotnych zmian w konsystorzu doszło dopiero w 1836 r. po mianowaniu ks. Tomaszewskiego biskupem kujawsko-kaliskim. Od tego roku w konsystorzu kaliskim pracowało trzech surogatów: ks. Michał Lechertt i ks. Paweł Świątkowski (obaj byli kanonikami kaliskimi) oraz ks. Ignacy Przybylski. W tym czasie w konsystorzu było także dwóch asesorów oraz dwóch obrońców węzła małżeńskiego, a także skarbnik, notariusz i kancelista⁴⁶.

Szczegółnej troski wymagała obsada stanowiska oficjała. W konsystorzu kaliskim zdarzało się, iż funkcja ta czasami przez kilka lat wakowała. Stało się tak po śmierci wieloletniego oficjała ks. Traffarskiego. Kierownictwo konsystorza kaliskiego w późniejszym okresie wyglądała następująco: w latach 1837-1840, 1844-1845 i 1847 oficjałem był ks. Michał Lechertt, w latach 1841-1843 szefem konsystorza był surogat ks. Fabian Widera kanonik kaliski, zaś w 1846 r. surogat ks. Antoni Zaremba kanonik kaliski. Od 1848 r. oficjałem kaliskim był ks. Józef Skwarc kanonik włocławski, „auditor Curiae Epplis”, prepozyt w Wolborzu⁴⁷. Po śmierci ks. Skwarca, która nastąpiła 11 kwietnia 1850 r., konsystorzem kierował surogat ks. Adam Wojciechowski archidiakon kaliski⁴⁸. W tym okresie w konsystorzu pracowało dwóch surogatów, trzech asesorów i trzech obrońców węzła małżeńskiego, a także notariusz, sekretarz i skarbnik⁴⁹. W dniu 4 sierpnia 1857 r. zmarł ks. Adam Woj-

⁴⁴ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro a. 1829 auctoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca epi vlad. seu caliss. propositus*, Varsaviae [1828], *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1829*, s. 75.

⁴⁵ *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1835*, s. 57, 59.

⁴⁶ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1837, sede vacante, auctoritate et mandato Valentini Tomaszewski nominati episcopi, adm. dioec. vlad. seu caliss. propositus*, Varsaviae [1836], *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1837*, s. 57.

⁴⁷ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissextili 1848 auctoritate et mandato Valentini Mathiae Boricza Tomaszewski episcopi*. [propositus], Varsaviae [1847], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1848*, s. 2-3.

⁴⁸ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1851 auctoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. editus*, Varsaviae [1850], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1851*, s. 3-4, 46.

⁴⁹ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1855 auctoritate et mandato. Michaelis Joannis Marszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. [editus]*, Varsaviae [1854], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1855*, s. 4.

ciechowski, który przez siedem lat jako surogat kierował konsystorzem kaliskim⁵⁰. W tym czasie nie otrzymał nominacji na oficjała, co zapewne podsygnowane było tym, iż diecezją administrował wikariusz kapitulny. Niebawem jednak nowo konsekrowany biskup Marszewski w 1857 r. mianował oficjała w konsystorzu kaliskim, którym został dotychczasowy surogat ks. Józef Lisiecki kanonik włocławski⁵¹. W latach jego działalności doszło do zmniejszenia liczby pracowników w konsystorzu. Pod koniec lat sześćdziesiątych był już tylko jeden surogat, dwóch asesorów, dwóch obrońców węzła małżeńskiego, notariusz i sekretarz⁵². W dniu 20 listopada 1872 r. zmarł oficjał ks. Lisiecki⁵³ i tak jak to było dotychczas oczekiwano rychłej nominacji oficjalskiej. Niestety takowej decyzji nie podjął administrator diecezji ks. Klemens Skupieński archidiakon włocławski, który zmarł w następnym roku⁵⁴. Nie doszło do mianowania oficjała w konsystorzu kaliskim podczas działalności nowego administratora diecezji kujawsko-kaliskiej ks. Floriana Kosińskiego kanonika włocławskiego⁵⁵. Po dwóch latach jego rządów w diecezji władze carskie ostatecznie zgodziły się na obsadzenie stolicy biskupiej we Włocławku.

Nowym ordynariuszem kujawsko-kaliskim został dotychczasowy biskup płocki Wincenty Teofil Chościak-Popiel⁵⁶, który właśnie powrócił z wygnania. Po objęciu diecezji 19 października 1875 r. dokonał pewnych zmian w obsadzie personalnej konsystorzy okręgowych. Nie mianował już oficjała w kon-

⁵⁰ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1858 auctoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski episcopi editus*, Varsaviae [1857], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1858*, s. 42.

⁵¹ Zmarł 20 XI 1872 r. w Kaliszu – S. Chodyński, *Z diecezji kujawsko-kaliskiej (śp. ks. Józef Lisiecki)*, Przegląd Katolicki 10 (1872), s. 812.

⁵² *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1869*, s. 5-6.

⁵³ *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1873 auctoritate et mandato Clementis Skupieński sede vacante vic. cap. et adm. dioec. editus*, Varsaviae [1872], *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1873*, s. 154.

⁵⁴ *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1874 auctoritate et mandato Floriani Kosiński sede vacante vic. cap. et adm. dioec. editus*, Varsaviae [1874], *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1874*, s. 123.

⁵⁵ Rządy w diecezji sprawował do 19 X 1875 r. – Śp. ks. Florian Kosiński, Przegląd Katolicki 32 (1894), s. 461-470.

⁵⁶ W dniu 16 III 1863 r. został prekanonizowany biskupem płockim. W latach 1868-1875 przebywał na zesłaniu w Nowogrodzie. 5 VII 1875 r. przeniesiony na biskupstwo kujawsko-kaliskie. 15 III 1883 r. został mianowany arcybiskupem warszawskim – R. F[lochoowski], *Życiorys arcybiskupa*, Przegląd Katolicki 26 (1888), s. 806-816; M. N[owodworski], *Popiel Wincenty Teofil, herbu Chościak*, w: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 20, Warszawa 1894, s. 436-437; Śp. Wincenty Teofil Chościak Popiel arcybiskup metropolita warszawski, KDKK 6 (1912), s. 353-354; E. Sztáfrowski, *Popiel Chościak Wincenty Teofil (1825-1913)*, w: *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, red. J. R. Bar, cz. 2, Warszawa 1981, s. 123-124; R. Żmuda, *Popiel Chościak Wincenty Teofil*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wycazowski, t. 3, Warszawa 1982, s. 414-415.

systorzu kaliskim, lecz jego kierownictwo powierzył jednemu z surogatów z tytułem praesidens. Przewodniczącym konsystorza kaliskiego został dotychczasowy surogat ks. Karol Pollner prepozyt parafii św. Mikołaja w Kaliszu⁵⁷. Jego działalność w konsystorzu przysporzyła mu szybkiego awansu w hierarchii kościelnej. Niebawem został kanonikiem, a następnie archidiaconem włocławskim. W dniu 24 marca 1884 r. prekanonizowano go biskupem tytularnym Troas i sufraganem kujawsko-kaliskim⁵⁸. Po nominacji biskupiej nie pracował już w konsystorzu kaliskim, który od następnego roku przestał być konsystorzem generalnym.

W podobny sposób dokonywano nominacji w Konsystorzu Generalnym Włocławskim. W chwili objęcia rządów w diecezji kujawsko-kaliskiej przez ks. Andrzeja Wołłowicza, oficjałem konsystorza włocławskiego był ks. Marceli Dziecielski prepozyt kapituły włocławskiej. W odróżnieniu od konsystorza kaliskiego, konsystorz włocławski działał nieprzerwanie, gdyż wcześniej funkcjonował jako konsystorz generalny w diecezji kujawsko-pomorskiej. Pozostałością z tamtego okresu była dawna nazwa – Konsystorz Generalny Kujawski⁵⁹, która funkcjonowała do śmierci biskupa Wołłowicza. Od 1823 r. kiedy biskup Józef Koźmian zreorganizował oficjalaty nosił on już nazwę „Consistorium Generale Vladislaviense”⁶⁰. W tym czasie oficjałem nie był już ks. Dziecielski, gdyż został sufraganem kujawsko-kaliskim, a po śmierci biskupa Wołłowicza wybrano go rządcą diecezji⁶¹. W tym okresie administratora diecezji w konsystorzu zastępował ks. Antoni Fijałkowski kanonik włocławski. Nominację na oficjała otrzymał on od

⁵⁷ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini MDCCCLXXVII auctoritate et mandato Vincenti Theophili Chościak Popiel episcopi editus, Varsaviae [1876], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1877, s. 11.*

⁵⁸ Z powodu słabego zdrowia nie spełniał funkcji biskupich. Zmarł 9 III 1887 r. – S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, Włocławek 1906, s. 81-82; *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 31-32, Warszawa 1913, s. 288-289; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 169.

⁵⁹ *Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Vladislaviensis seu Calis[s]iensis pro anno 1822 auctoritate et mandato Andraea Bogoria Wołłowicz epi vlad. seu calis[s.] propositus, Varsaviae [1821], Elenchus universi cleri dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis, s. 2*; S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, s. 8; S. Chodyński, *Włocławek, biskupstwo włocławskie*, s. 709.

⁶⁰ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislavi[a]e-Calis[s]iensis pro anno 1823, sede vacante, auctoritate et mandato Josephi Marcellini Dziecielski [s] adm. episcopatus gen., epi arat., suffr., Varsaviae [1822], Consignatio universi cleri saecularis ac regularis in dioecesi Vladislaviensis seu Calissiensis, s. 62.*

⁶¹ Od 1815 r. był oficjałem kujawskim. 5 III 1820 r. przyjął sakrę biskupią. Po śmierci biskupa Wołłowicza przedstawiony przez władzę świecką na biskupa kujawsko-kaliskiego nie uzyskał aprobaty papieskiej. 19 XII 1825 r. prekanonizowany biskupem lubelskim – L. T., *Wspomnienie o życiu śp. Dziecielskiego biskupa diecezji lubelskiej*, PRM 3 (1842), s. 282; *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 4, Warszawa 1874, s. 490; M. Godlewski, *Dziecielski Józef Marcellin (1768-1839)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 179; Skarbek, *Dziecielski Józef Marceli bp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 4, Lublin 1983, kol. 614.

biskupa Koźmiana. Pomimo, że był to już konsystorz wrocławski to tytułował się on jeszcze „Off. Generalis Cuiaviensis”⁶². Niebawem jednak odszedł z zajmowanego stanowiska, gdyż został sufraganiem diecezji płockiej⁶³. W 1825 r. oficjałem wrocławskim został ks. Józef Goldtmann archidiacon wrocławski. W czasie jego działalności w konsystorzu pracował surrogat, notariusz, obrońca węzła małżeńskiego i skarbnik. W porównaniu z konsystorzem kaliskim, który był w tym czasie również generalnym, obsada personalna konsystorza wrocławskiego była o 50% mniejsza. Ks. Goldtmann podczas sprawowania urzędu oficjała w 1838 r. doczekał się nominacji biskupiej, jako sufragan kujawsko-kaliski⁶⁴. Dodatkowe obowiązki związane z działalnością biskupią spowodowały, iż obok ks. Edwarda Malczewskiego kanonika wrocławskiego, w konsystorzu rozpoczął pracę drugi surrogat. Został nim spełniający od 1837 r. funkcję asesora ks. Michał Marszewski kanonik wrocławski⁶⁵. Po nominacji w 1844 r. biskupa Goldtmanna na ordynariusza diecezji sandomierskiej przejął on obowiązki oficjała w Konsystorzu Generalnym Wrocławskim. Na jego miejsce mianowano drugiego surogata, którym został ks. Norbert Sobeski kanonik wrocławski⁶⁶. Działalność ks. Marszewskiego w konsystorzu wyjednała mu powszechne uznanie, tak iż po czterech latach został scholastykiem w katedrze wrocławskiej⁶⁷. O jego szerokich kompetencjach świadczy fakt, iż w tym czasie biskup Walenty Tomaszewski dwukrotnie ustanowił go administratorem diecezji podczas swojej nieobecności. Niebawem po śmierci biskupa Tomaszewskiego w 1850 r. został wybrany administratorem diece-

⁶² *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissexiti 1824 autoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca Koźmian epi vlad. seu caliss. propositus*, Varsaviae [1823], *Catalogus cleri saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis*, s. 62.

⁶³ W 1856 r. został arcybiskupem warszawskim – *Obrzęd poświęcenia na biskupa hermo-politańskiego JW. ks. Fijałkowskiego, pralata katedry kujawsko-kaliskiej*, PRM 2 (1842), s. 594; T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 65; R. Bender, *Fijałkowski Antoni Melchior*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, kol. 180.

⁶⁴ J. Koceniuk, *Z przeszłości diecezji sandomierskiej*, Kronika Diecezji Sandomierskiej 61 (1968), s. 146-148; W. Wójcik, *Goldtmann Józef Joachim (1782-1852)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław 1959-1960, s. 215-216; idem, *Goldtmann Józef Joachim bp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, kol. 1259.

⁶⁵ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1838 autoritate et mandato Valentini Mathiae Bończa Tomaszewski episcopi propositus*, Varsaviae [1837], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1838*, s. 58-59; *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1839 autoritate et mandato Valentini Mathiae Bończa Tomaszewski episcopi propositus*, Varsaviae [1838], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1839*, s. 56-58.

⁶⁶ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1846 autoritate et mandato Valentini Mathiae Bończa Tomaszewski episcopi*. [propositus], Varsaviae [1845], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1846*, s. 2-3.

⁶⁷ PRM 15 (1948), s. 85.

zji kujawsko-kaliskiej⁶⁸. Od tego momentu nie sprawował już urzędu oficjała ze względu na inny zakres obowiązków.

Po odejściu ks. Marszewskiego konsystorzem wrocławskim kierował dotychczasowy surogat ks. Norbert Sobeski. Równocześnie mianowano drugiego surogata w osobie ks. Michała Kurowskiego kanonika wrocławskiego. W tym czasie w konsystorzu pracował obrońca węzła małżeńskiego ks. Michał Schultz kanonik honorowy sandomierski oraz kaliski, który pełnił również obowiązki sekretarza administratora diecezji⁶⁹. Po kilku latach znów zawakował urząd drugiego surogata po śmierci ks. Kurowskiego w dniu 15 kwietnia 1856 r.⁷⁰ Jednak już w następnym roku nowo mianowany biskup Marszewski dokonał stosownych nominacji w konsystorzu wrocławskim. Oficjałem został dotychczasowy surogat ks. Sobeski archidiakon wrocławski, zaś na jego dotychczasowe stanowisko mianowano ks. Mateusza Drozdowskiego kustosza katedry wrocławskiej. Stanowisko asesora objął ks. Adam Łańcucki kanonik wrocławski, a obrońcą węzła małżeńskiego został ks. Ludwik Służewski kandydat teologii⁷¹. Ten stan utrzymał się do powstania styczniowego. Nowe zmiany w konsystorzu zaszły w związku ze śmiercią ks. Drozdowskiego w 1861 r. Na jego miejsce biskup Marszewski mianował ks. Łańcuckiego, zaś asesorem został ks. Karol Zieliński kanonik wrocławski, który pełnił również funkcję notariusza⁷².

Po śmierci biskupa Marszewskiego w okresie działalności administratora diecezji ks. Klemensa Skupieńskiego w konsystorzu wrocławskim nie doszło do wielu zmian personalnych. W dniu 5 września 1871 r. zmarł oficjał ks. Norbert Sobeski. Zmarł też surogat ks. Adam Łańcucki, dlatego w tym czasie jedynym surogatem był ks. Adam Schultz kustosz katedry wrocławskiej. Od kilku lat nie było obsadzone stanowisko asesora. W kwietniu 1871 r. zmarł

⁶⁸ *Wspomnienie pośmiertnie o śp. Michale Marszewskim*, s. 758; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, s. 137.

⁶⁹ Ks. Marszewski był jego wujem, zaś on sam miał jeszcze pięciu braci w stanie kapłańskim. Czterech pracowało na Pomorzu, natomiast najmłodszy Edward święcenia kapłańskie przyjął 1861 r. i aż do śmierci biskupa Marszewskiego był jego kapelanem i sekretarzem. W latach 1867-1872 był sekretarzem w konsystorzu wrocławskim – A. Brudnicki, *Śp. ks. Edward Schultz*, KDKK 6 (1912), s. 367; *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1852 auctoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. editus*, Varsaviae [1851], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1852*, s. 2-3.

⁷⁰ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1857 auctoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski episcopi editus*, Varsaviae [1856], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1857*, s. 41.

⁷¹ *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1858*, s. 2-4.

⁷² *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1863 auctoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski episcopi editus*, Varsaviae [1862], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1863*, s. 2-4, 43.

ks. Mikołaj Wadowski kandydat teologii, dlatego wakowało również stanowisko obrońcy węzła małżeńskiego⁷³. Tej dramatycznej sytuacji w konsystorz wrocławskim nie rozwiązał nowy administrator diecezji ks. Florian Kosiński, który dokonał tylko niewielkich zmian. Mianował on ks. mgr Konstantego Waberskiego obrońcą węzła małżeńskiego. Pewne uregulowania personalne w konsystorzu wprowadził dopiero biskup Wincenty Chościak-Popiel, który mianował oficjałem ks. Kosińskiego oraz ustanowił drugiego sekretarza. Niestety przez kilka lat brak było drugiego surogata, a także asesora. Dopiero w 1882 r. surogatem został ks. Jan Śliwiński kandydat teologii i kanonik wrocławski⁷⁴.

Po objęciu diecezji przez biskupa Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza doszło do rozbudowy konsystorza wrocławskiego. Trzecim surogatem został ks. Zenon Chodyński kandydat teologii i kustosz kapituły wrocławskiej. Tej godności nie piastował długo, gdyż zmarł 16 maja 1887 r. we Wrocławku⁷⁵. Po nim surogatem został ks. Józef Kozłowski kandydat teologii i kanonik wrocławski, który funkcję tę pełnił przez trzy lata. Po jego śmierci surogatem został ks. Stanisław Chodyński archidiakon wrocławski⁷⁶. Na uwagę zasługuje fakt, iż w 1884 r. utworzono stanowisko archiwariusza, na które w następnych latach nominowano kolejnych następujących po sobie duchownych. W 1895 r. surogatem mianowano ks. Michała Lorentowicza kanonika wrocławskiego⁷⁷, który zastąpił na tym stanowisku zmarłego ks. Schultza. Po śmierci ks. Kosińskiego, która nastąpiła 3 lipca 1894 r., przez kilka lat nie doszło do nominacji oficjałskiej. Dopiero w 1897 r. nowym oficjałem został biskup Henryk Piotr Kossowski sufragan kujawsko-kaliski⁷⁸. Podczas jego działalności konsystorz

⁷³ *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1872 auctoritate et mandato Clementis Skupieński sede vacante vic. cap. et adm. dioec. editus, Varsaviae [1871], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1872, s. 5, 102.*

⁷⁴ *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1883, Vladislaviae [1882], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1883, s. 11.*

⁷⁵ *Śp. ks. Zenon Chodyński*, *Ateneum* 12 (1887), s. 752; *Śp. ks. Zenon Chodyński*, *Rola* 5 (1887) nr 22, s. 261; M. Morawski, *Chodyński Zenon (1836-1887)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 378; M. Banaszak, *Chodyński Zenon (1836-1887)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczański, t. 1, Warszawa 1981, s. 315.

⁷⁶ *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1891, Vladislaviae [1890], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1891, s. 10, 56.*

⁷⁷ Wcześniej pracował jako regens kancelarii biskupiej, od 1891 r. był pierwszym proboszczem nowo utworzonej parafii św. Barbary w Częstochowie. W latach 1891-1897 był asesorem Kolegium Duchownego w Petersburgu. W 1912 r. został prałatem – kustoszem katedry wrocławskiej. Zmarł 19 II 1917 r. we Wrocławku – *Śp. ks. prałat Michał Lorentowicz*, *KDKK* 11 (1917), s. 62-64.

⁷⁸ *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1899, Vladislaviae [1898], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis sen Calissiensis pro anno Domini 1899, s. 11.*

został znacznie rozbudowany i posiadał więcej pracowników, aniżeli konsystorz – kaliski i piotrkowski razem wzięte. Po ustąpieniu biskupa Kossowskiego⁷⁹ nowym oficjałem został dotychczasowy drugi surogat ks. Jan Śliwiński kustosz kapituły wrocławskiej, który sprawował tę funkcję do 1907 r. Jego następcą został protonotariusz apostolski ks. dr Stanisław Chodyński. W tym czasie oprócz niego w konsystorzu wrocławskim doktorat z prawa kanonicznego posiadał także trzeci surogat ks. Karol Max kanonik wrocławski⁸⁰. Pełnił on już wcześniej różne funkcje w konsystorzu. W latach 1886-1893 był sekretarzem i obrońcą węzła małżeńskiego. Kilka następnych lat spędził na zesłaniu w Mariampolu, zaś po powrocie z wygnania zmuszony został przez władze carskie do zamieszkania jako rezydent we Włocławku. Dopiero w 1905 r. ponownie podjął pracę w konsystorzu, jako surogat i obowiązki te spełniał do 1913 r.⁸¹ Ten stan obsady personalnej konsystorza wrocławskiego utrzymał się z niewielkimi zmianami do zakończenia I wojny światowej.

Dotychczas został omówiony skład personalny konsystorza wrocławskiego, który przez cały okres istnienia diecezji wrocławskiej czyli kaliskiej posiadał uprawnienia konsystorza generalnego. Podobne uprawnienia miał także konsystorz kaliski, ale tylko do 1885 r., potem zaś jako okręgowy podlegał Konsystorzowi Generalnemu Włocławskiemu. Wcześniej jednak Konsystorzowi Generalnemu Kaliskiemu podlegały konsystorz okręgowe w Piotrkowie Trybunalskim i Wieluniu. Ten ostatni istniał zaledwie kilka lat i charakteryzował się niewielką obsadą personalną. Jego oficjałem w tym czasie był proboszcz parafii Dziętkowice ks. Hipolit Chrzanowski kanonik gnieźnieński i poznański. Zastępcą oficjała czyli surogatem konsystorza wieluńskiego, był proboszcz parafii Skomlin ks. Stanisław Tomaszewski kanonik honorowy łęczycki⁸².

⁷⁹ W 1884 r. został sufraganiem diecezji płockiej, w latach 1885-1890 był wikariuszem kapitulnym teje diecezji. W 1890 r. mianowany sufraganiem kujawsko-kaliskim. W 1902 r. Uniwersytet Jagielloński przyznał mu dyplom doktora honoris causa. Zmarł w Warszawie 2 V 1903 r., pochowany we Włocławku – A. Zaremba, *Świętej pamięci biskup Henryk Piotr Dołęga Kossowski*; Przegląd Katolicki 41 (1903), s. 361-362; M. Nassalski, *Śp. biskup Henryk Piotr Kossowski*, Homiletyka 10 (1903), s. 385-390; L. Grzebień, *Kossowski Henryk Piotr, krypt.: H. K., (1828-1903)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 2, Warszawa 1981, s. 366; A. Gościmski, *Kossowski Henryk Piotr (1828-1903)*, w: *Polscy kanoniści*, cz. 1, s. 243.

⁸⁰ *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1909*, Vladislaviae [1908], *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1909*, s. 12.

⁸¹ Doktorat uzyskał w Rzymie, po powrocie ze studiów w 1886 r. miał objąć stanowisko profesora seminarium wrocławskiego, na to nie wyraziły zgody władze carskie. Zmarł 8 VI 1915 r. w Kutnie. Zostawił po sobie bogaty dorobek naukowy z różnych dziedzin prawa – W. Górczyński, *Śp. ks. Karol Maks*, KDKK 9 (1915), s. 144-152; A. F[ajęc]ki, *Max Karol*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna, (suplement)*, t. 43-44, Warszawa 1916, s. LV-LVI; A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 118; A. Gościmski, *Max (Maks) Karol (1855-1915)*, w: *Polscy kanoniści*, cz. 2, s. 33-34.

⁸² *Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Vladislaviensis seu Calis[s]iensis pro anno 1822 auctoritate et mandato Andraeae Bogoria Wollowicz epi vlad. seu calis[s.] propositus*, Varsaviae [1821], *Elenchus universi cleri dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis*, s. 97.

Bardziej rozbudowany skład osobowy posiadał konsystorz piotrkowski. Pierwszy oficjał ks. Mikołaj Lefranc funkcję tę sprawował prawie przez trzydzieści lat. Równocześnie począwszy od 1819 r. aż do śmierci w 1847 r. piastował różne godności kościelne, naprzód był kanonikiem honorowym płockim i kaliskim, a następnie był scholastykiem i w końcu archidiaconem katedry włocławskiej. Wszystko to świadczyło o tym, jak wysoko jego pracę w konsystorzu piotrkowskim oceniała władza diecezjalna. Za czasów jego działalności surogatami było dwóch duchownych. Pierwszym z nich był proboszcz z Borowna ks. Józef Łukasiewicz kanonik honorowy kaliski, który w 1825 r. przeszedł do pracy w konsystorzu kaliskim. Po nim w 1826 r. surogatem w konsystorzu piotrkowskim został proboszcz parafii Brzeźnica ks. dr Andrzej Mulzow. W uznaniu jego zasług władze kościelne odznaczyły go w 1839 r. infułącją w Łasku, a w 1845 r. otrzymał nominację na scholastyka katedry włocławskiej⁸³. Oprócz surogatów w tym czasie w konsystorzu pracowało czterech asesorów. Pierwszy nominację otrzymał w 1829 r. proboszcz pajęczański i dziekan brzeźnicki ks. Michał Zagalski kanonik honorowy Kolegiaty Wszystkich Świętych w Krakowie⁸⁴. Po jego śmierci w 1832 r. stanowisko asesora przez kilka lat było nie obsadzone. Dopiero w latach 1835-1836 funkcję tę piastował proboszcz mstowski ks. Michał Lechertt kanonik kaliski. Niebawem jednak przeszedł do pracy w konsystorzu kaliskim. Po nim dopiero w 1843 r. asesorem mianowano proboszcza parafii Działoszyn i dziekana krzepickiego ks. Wojciecha Szymańskiego kanonika honorowego płockiego. W tym samym roku nominację asesorską otrzymał proboszcz i dziekan radomszczański ks. Baltazar Dąbrowski kanonik honorowy warszawski. Należy ponadto podkreślić, iż za oficjalstwa ks. Lefrancia w konsystorzu piotrkowskim nie pracował obrońca węzła małżeńskiego, ani notariusz czy też sekretarz. Pomimo, iż w akcie instalacji konsystorza podano notariusza, którym miał być proboszcz parafii Lgota [Wielka] ks. Jan Gorelski kanonik honorowy kielecki. Niestety w następnych latach katalogi diecezjalne nie wymieniają na tym stanowisku ks. Gorelskiego, brak było też jakichkolwiek śladów jego działalności w konsystorzu. Za ledwie na jednym z pism widnieje jego podpis, jako notariusza konsystorza piotrkowskiego⁸⁵.

Podobnie było za działalności następnego oficjała ks. Andrzeja Mulzowa w latach 1847-1855, kiedy nie mianowano ani notariusza, ani obrońcy węzła małżeńskiego. Doszło natomiast do przesunięć na stanowiskach surogatów i asesorów. Nowymi surogatami zostali: ks. mgr Paweł Świątkowski kanonik

⁸³ Wcześniej pracował w konsystorzu kamienieckim i kancelarii arcybiskupa gnieźnieńskiego Ignacego Raczyńskiego – *Ksiądz Andrzej Mulzow*, PRM 39 (1855), s. 42-44.

⁸⁴ Był zasłużonym działaczem oświatowym naprzód w dekanacie częstochowskim, a następnie w okręgu pajęczańskim – W. Wiaźlak, *Szkoły elementarne w okręgu pajęczańskim (1808-1832)*, Częstochowa 2001, s. 25 n.

⁸⁵ Skład konsystorza został opracowany na podstawie artykułu – W. Wiaźlak, *Organizacja oficjalu foralnego piotrkowskiego w latach 1819-1918*, s. 300-301.

włocławski i ks. Wojciech Szymański, a po śmierci tego ostatniego w 1852 r. surogatem został proboszcz kłobucki ks. Ignacy Jarnuszkiewicz dziekan kolegiaty kaliskiej. Asesorami w tym czasie byli: ks. Jarnuszkiewicz (1848-1852), ks. Szymon Lewandowicz kanonik honorowy kaliski (1848-1853) i od 1853 r. proboszcz parafii Dłutów i dziekan tuszyński ks. Stanisław Kostka Tański kanonik honorowy kaliski. Nieco inaczej wyglądała obsada personalna konsystorza piotrkowskiego za dwóch kolejnych oficjałów: ks. mgr Pawła Świątkowskiego (1857-1861)⁸⁶ i ks. Klemensa Skupieńskiego (1861-1867)⁸⁷. Powołano podobnie jak za ks. Mulzowa dwóch surogatów i dwóch asesorów oraz ustanowiono notariusza, którym został wikariusz piotrkowski ks. Antoni Michalski kandydat teologii i kanonik honorowy kaliski⁸⁸. Z czasem jednak w konsystorzu pracowało trzech asesorów: ks. Wawrzyniec Brzeziński, ks. Stanisław Lewicki i ks. Jan Wojciechowski nauczyciel religii w gimnazjum piotrkowskim, zaś nowym notariuszem został ks. Leopold Paszkowski wikariusz piotrkowski. W tym czasie ustabilizowała się siedziba konsystorza, który mieścił się w Piotrkowie Trybunalskim, a nie – jak było poprzednio – tam gdzie rezydował oficjał⁸⁹.

Pomimo pewnego unormowania sytuacji w strukturze konsystorza piotrkowskiego po wyborze ks. Skupieńskiego w 1867 r. na wikariusza kapitulnego diecezji doszło do pewnych zmian w jego działalności. Przede wszystkim przez kilka lat nie było obsadzone stanowisko szefa konsystorza, jak również jego zastępcy. Dopiero w roku 1871 nominację na surogata otrzymał ks. Stanisław Lewicki proboszcz wołborski. Kierownictwo konsystorzem ostatecznie przejął w pięć lata później ks. Lewicki z oficjalnym tytułem praesidens et iudex surog[atus]. Ta praktyka mianowania przewodniczących w konsystorzu piotrkowskim utrzymała się do końca jego istnienia, niestety nie odbywało się to bez zakłóceń. Po śmierci ks. Lewickiego w 1882 r. przez kilkanaście lat nie było szefa konsystorza, zaś przez trzy lata nie było też surogata, którym został w 1885 r. ks. mgr Konstanty Waberski nauczyciel religii w gimnazjum piotrkowskim⁹⁰. W tym czasie w konsystorzu piotrkowskim rozpo-

⁸⁶ Absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, przez wiele lat pracował w konsystorzu kaliskim na stanowisku asesora, zaś w latach 1838-1844 był asesorem duchownym w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Wraz z nominacją oficjalną został odznaczony godnością prałata scholastyka w katedrze włocławskiej – PRM 8 (1861), s. 218-219.

⁸⁷ Dwukrotnie piastował godność asesora duchownego Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych, w rok po nominacji na oficjała mianowany prałatem archidiaconem katedry włocławskiej – *Z diecezji kujawsko-kaliskiej*, Przegląd Katolicki 21 (1873), s. 332-333.

⁸⁸ Schematyzmy diecezjalne w ogólnym spisie konsystorza podają urząd notariusza w 1860 r., jednak przy stanowisku wikariusza piotrkowskiego widnieje taka adnotacja już 1857 r. Faktycznie ks. Michalski otrzymał nominację w czerwcu 1856 r., gdyż od tego miesiąca sygnował dokumenty konsystorskie swoim podpisem.

⁸⁹ W. Właźlak, *Organizacja oficjalu foralnego piotrkowskiego w latach 1819-1918*, s. 305-306.

⁹⁰ *Śp. ks. Konstanty Waberski*, KDKK 1 (1907), s. 194-197; *Śp. ks. prałat Konstanty Waberski*, Przegląd Katolicki 21 (1907), s. 332-335.

czął pracę obrońcą węzła małżeńskiego, którym został ks. Hipolit Piekarz. Rozpatrywanie spraw małżeńskich spowodowane było zapewne tym, iż od 1885 r. nie odsyłało tychże spraw do konsystorza kaliskiego, gdyż ten przestał być konsystorzem generalnym. Zapewne to zdecydowało, że problemy te rozstrzygano na miejscu, zaś ostateczne decyzje podejmował Konsystorz Generalny Włocławski. Ten układ obsady personalnej odnośnie spraw małżeńskich utrzymał się do 1918 r. Kolejno funkcję defensor causarum matrimonium sprawowali: ks. Klemens Smoczyński (1889), ks. Antoni Zagrzejewski (1890-1897), ks. mgr Marian Leon Fulman (1897-1899) i ks. mgr Zenon Cwi-long (1899-1918)⁹¹.

W podobny sposób dokonywano inne nominacje personalne w ostatnim okresie istnienia konsystorza piotrkowskiego. Po ks. Waberskim w latach 1887-1893, jako surogat konsystorzem kierował proboszcz wolborski ks. Alojzy Gerlach. Po nim surogatem z tytułem praesidens w latach 1895-1910, był ks. Aleksander Sałaciński kandydat teologii. Ostatnim przewodniczącym konsystorza od 1811 r., był ks. mgr Stanisław Jackowski prepozyt sulejowski. Obok kierujących konsystorzem surogatów w tym czasie pracowało jeszcze dwóch innych surogatów: ks. Tomasz Stefan Bukowski (1896-1899) i ks. Ignacy Jankowski (1901-1918). Inaczej nieco było z asesorami. W latach 1888-1894 funkcję tę sprawował ks. Sałaciński późniejszy surogat, zaś w latach 1900-1905 asesorem był prepozyt wolborski ks. Hieronim Romanowicz kandydat teologii. W tym okresie było dwóch asesorów, gdyż nominację w 1895 r. otrzymał prepozyt tuszyński ks. Antoni Grochowski nauczyciel religii w gimnazjum piotrkowskim. Po odejściu ks. Romanowicza w 1905 r. drugim asesorem był administrator parafii Gorzkowice ks. Ignacy Kasprzykowski (1908-1913). Należy zaznaczyć, iż od 1914 r. pracował jeden asesor w konsystorzu, zaś od 1916 r. brak było w ogóle asesorów⁹². Inną ważną funkcję w konsystorzu sprawowali notariusze, których w tym czasie powoływano spośród wikariuszy parafii piotrkowskich. Nominacje odbywały się regularnie bez żadnych wakatów. Jeden z nich ks. Józef Bromski posiadał doktorat z teologii. Ostatnim notariuszem konsystorza piotrkowskiego był ks. Adam Krajewski, który po jego likwidacji został wikariuszem parafii św. Rodziny w Częstochowie⁹³. Wyżej przedstawiona obsada personalna konsystorza na terenie diecezji włocławskiej czyli kaliskiej daje pewien obraz złożoności tej problematyki w trudnych czasach niewoli narodowej.

IV. Wraz z utworzeniem Królestwa Polskiego doszło do reorganizacji administracyjno-terytorialnej Kościoła katolickiego. Diecezja włocławska utra-

⁹¹ W. Wlazlak, *Organizacja oficjalu foralnego piotrkowskiego w latach 1819-1918*, s. 303.

⁹² s. 301-307.

⁹³ *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Wladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1919, Wladislaviae 1918*, s. 107.

ciła znaczne terytorium na północy, za co w zamian otrzymała na południu nowe obszary z archidiecezji gnieźnieńskiej. Nowy administrator diecezji kujawsko-kaliskiej ks. Andrzej Wołłowicz zreorganizował struktury administracji sądownictwa kościelnego. Potwierdził dotychczas działający Konsystorz Generalny Kujawski we Włocławku oraz ustanowił drugi Konsystorz Generalny w Kaliszu, któremu podlegały oficjalaty okręgowe w Piotrkowie Trybunalskim i Wieluniu. Ten ostatni w kilka lat później został zlikwidowany. W 1885 r. biskup Aleksander Kazimierz Bereśniewicz zabrał uprawnienia generalne konsystorzowi kaliskiemu i ustanowił go jedynie okręgowym. Równocześnie od tego roku oficjalaty kaliski i piotrkowski podlegały Konsystorzowi Generalnemu Włocławskiemu.

Działalność konsystorzy wiązała się ze zmianami administracyjno-terytorialnymi. Po uformowaniu diecezji włocławskiej w nowych granicach przejęte zostały obszary z różnych diecezji, dlatego biskup Wołłowicz w sierpniu 1819 r. ustanowił nowe dekanaty, które przyporządkował oficjatom. Nowego rozgraniczenia oficjatomów dokonał biskup Józef Szczepan Koźmian w 1823 r. Ze zlikwidowanego oficjatomu wieluńskiego przyłączono dekanat wieruszowski do oficjatomu kaliskiego, zaś dekanaty: krzepicki i wieluński poddano władzy oficjatomu piotrkowskiego. Istotna zmiana w strukturach terytorialnych oficjatomów nastąpiła po 1867 r., kiedy zreorganizowano administrację kościelną. Powstały wtedy duże dekanaty tzw. powiatowe, które nie spełniały należycie swoich funkcji, gdyż były zbyt rozległe. Następane przemiany terytorialne miały miejsce w ostatnim roku funkcjonowania konsystorzy, tuż przed ich likwidacją zgodnie z nowym Kodeksem Prawa Kanonicznego. Biskup Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki utworzył kilkadziesiąt nowych dekanatów w ramach tych samych granic oficjatomów.

Istotnym przejawem działalności konsystorzy była ich obsada personalna. Początkowo w urzędach konsystorskich nie pracowało wielu duchownych. Po pewnym czasie władza diecezjalna rozbudowała aparat urzędniczy, na co miała wpływ zapewne coraz większa liczba spraw załatwianych w konsystorzach. W ostatnich latach przed likwidacją Konsystorza Generalnego Kaliskiego, był w nim podobny skład personalny jak w Konsystorzu Generalnym Włocławskim. Istotnym jednak było, iż biskup Wincenty Chościak-Popiel nie mianował już oficjatom w konsystorzu kaliskim; jego szefem został jeden z surogatów z tytułem praesidens. Od tego momentu jedynym oficjatomem na terenie diecezji był ks. Florian Kosiński, który kierował konsystorzem włocławskim. Po odebraniu uprawnień generalnych konsystorzowi kaliskiemu, wzrosła znacznie liczba pracowników konsystorza włocławskiego, ze względu na zwiększoną liczbę spraw w nim załatwianych. Ten stan utrzymał się do 1918 r., gdy oddzielono władzę sądowniczą od administracyjnej. Powstał wtedy Sąd Biskupi we Włocławku, zaś w Częstochowie i Kaliszu powstały trybunały pomocnicze, którymi kierowali wiceoficjatomowie podlegający oficjatomowi włocławskiemu.